

S. VALIULIS

(Vilnius)

V. MYKOLAIČIO-PUTINO SIMBOLISTINIO LAIKOTARPIO ESTETINIAI PRINCIPAI

V. Mykolaičio-Putino kūryba domino ir tebedomina daugelį literatūros tyrinėtojų. Tik poeto filosofinės estetinės pažiūros dar netapo specialių tyrimų objektu. Tiesa, literatūros kritikai, analizuodami V. Mykolaičio-Putino kūrybą, negalėjo apeiti estetinių poeto pažiūrų, nes jos visų pirma realizuojamos menininko kūrybinėje praktikoje.

Čia bandoma glaustai aptarti poeto pirmojo kūrybos etapo — simbolistinio periodo estetinius principus, jo sukurtą simbolistinio meno koncepciją, meno ir tikrovės santykio supratimą.

V. Mykolaitis-Putinas savo kūrybinį kelią pradėjo kaip simbolistas. Šios krypties principai apsprendė ir visos jo kūrybos savotiškumą. Tiksliai nustatyti V. Mykolaičio-Putino simbolistinio periodo trukmę sunku. Literatūros tyrinėtojai nurodo 1919—1930 metus¹. Tačiau Putino estetišė pažiūrose bei jo kūryboje simbolistinės tendencijos pasireiškė ir vėliau.

Nors simbolizmo teorinės, filosofinės ir estetinės ištakos būdavo tos pačios, įvairiose šalyse simbolizmas pasireiškėdavo skirtingai, išsaugodamas nacionalinius bruožus ir vystydamas vienos ar kitos kultūros tradicijas.

Lietuvių mene simbolizmas atsirado vėliau, negu Vakaruose ir Rusijoje. Jis įsitvirtino tik trečiojo dešimtmečio pradžioje. Simbolizmas lietuvių mene nebuvo tik literatūrinė kryptis. Jo atstovai stengėsi suformuluoti ir estetinę simbolizmo programą, sukurti simbolistinio meno koncepciją.

Simbolizmo teoretikai — J. Herbačiauskas, S. Čiurlionienė, B. Sruoga — pasisakė už meno nepriklausomybę nuo realaus gyvenimo, už izoliuoto nuo aplinkos žmogaus vidinio pasaulio vaizdavimą. Jų tvirtinimu, meno uždavinys yra ne realios tikrovės atspindėjimas, bet subjektyvi sąmonės sfera. J. Herbačiauskas reikalavo poezijoje reikšti mistinę, amžiais nesikeičiančią „tautos dvasią“. B. Sruoga simbolius laikė grynai psichinio žmogaus gyvenimo dalykais, kurių dėka žmogus išreiškia savo pažinimo ir mąstymo rezultatus.

¹ „Lietuvių literatūros istorija“, t. III—1, Vilnius, 1961.

V. Mykolaitis-Putinas, kūręs savąją simbolizmo koncepciją, stengėsi suderinti grynąjį simbolizmą su lietuviškojo meno realistinėmis bei romantinėmis tradicijomis. Tai apsprendė poeto šio laikotarpio estetinių pažiūrų ypatumas. Tačiau simbolizmas Putinui nebuvo priemonė atsiritoti nuo pasaulio. Priešingai, jį nuolat jaudino žmogaus ir pasaulio santykio problema, bet, tuo metu stovėdamas klasių kovos nuošalyje ir neturėdamas konkrečių visuomeninių idealų, šią problemą sprendė labai abstrakčiai, neprasmingai jos socialistiškai.

Besimokydamas Petrograde 1917–1918 metais, V. Mykolaitis-Putinas buvo psichologiškai ir idėjiškai pasiruošęs priimti tuos rusų simbolistų estetinius principus, kurie atitiko jo to meto meninį ir teorinį patyrimą. Savo atsiminimuose V. Mykolaitis-Putinas rašė: „Dvasinėje Akademijoje <...> susipažinau su V. Solovjovo kūryba, su Viačeslavo Ivanovo knyga „Borozdy i meži“ ir A. Bielyj „Simvolizm“. Visos tos knygos, ypačiai V. Ivanovo, padarė man gilų įspūdį“².

Tolesnė idėjinė poeto evoliucija tęsėsi Friburgo universitete, poeto žodžiais tariant, „tame išimtinai idealistinės filosofijos centre“³. Čia vokiečių idealistinės filosofijos bei vokiečių reakcinių romantikų įtakoje formavosi idealistinė pasaulėžiūra, apsprendusi šio laikotarpio poeto estetines pažiūras. Friburge V. Mykolaitis-Putinas vis labiau ima domėtis simbolizmo estetika, pats mėgina teoriškai suformuluoti savo požiūrį į meninę kūrybą, kuria savo simbolizmo koncepciją.

Bet kurioje estetinėje koncepcijoje pagrindinė problema yra meno ir tikrovės santykis. V. Mykolaitis-Putinas šią problemą tuo metu sprendžia iš subjektyvaus idealizmo pozicijų. Jo teorinių pasaulio suvokimo ištakų reikia ieškoti V. Solovjovo dualizme. Kaip ir V. Solovjovas, jis teigia, kad dvasiška ir kūniška sudaro du nepriklausomus vienas nuo kito pradus. Kalbėdamas apie filosofinius Vydūno dramaturgijos pagrindus, Putinas pastebi, kad „Vydūnas visai teisingai skiria visumą į materiją ir dvasią“⁴. Poetas laiko, kad menininkas privalo jausti „pasaulį ir Dievą, kaip vieną begalinę visumą“⁵ ir sujungti du pasauliu į vieną. Sąvoką „pasaulis“ (išorinis daiktų pasaulis, gamta⁶) Putinas supranta metafiziškai, kaip „erdvės ir laiko arba mūsų optinių ir akustinių patyrimų sumą“⁷.

Šie du savarankiški pradai, anot Putino, slypi ir žmoguje. Iš čia ir jo tvirtinimas, kad žmogus yra sudėtas iš kūno ir sielos. Siela, arba dvasia-dievybė, esanti „kaipo visa ko „iš anapus“ simbolis“⁸. Kadangi žmogus turi sielą, tai yra įmanomas menininko antrasis regėjimas „į anapus“, kur „tikėjimas ir jausmas daugiau mum sako, negu išminčiui

² V. Mykolaitis-Putinas, Raštai, t. 7, Vilnius, 1968, p. 262.

³ Ten pat, p. 265.

⁴ V. Mykolaitis-Putinas, Raštai, t. 10, Vilnius, 1969, p. 328.

⁵ V. Mykolaitis-Putinas, Literatūros etiudai, K., 1937, p. 76.

⁶ Ten pat, p. 110.

⁷ Ten pat, p. 106.

⁸ Ten pat.

stiklu apšarvuotoji akis"⁹. „Dvasia-dievybė“ suteikianti žmogui galimybę išvelgti pro gamtos pavidalus antrąją, aukštesnę, tikrovę, pakilti iki viršjutiminio laisvės pasaulio. Tik tokiu pagrindu gali atsirasti tikroji poezija. Materializmas nesugebąs atskleisti meno paslapčių. „Švietimo amžiaus“ idėjų bankrotas, anot Putino, prasidėjo kaip tik todėl, kad jos buvo susijusios su racionalizmu ir materializmu.

Putinas stengėsi sujungti „dievus“ ir „žemę“ realiame gyvenime, o ne anapusiam pasaulyje. Menas, anot jo, ir turėjo būti viena tokio „sujungimo“ priemonių. Tai rodo, kad poetas sekė V. Solovjovu, tvirtinusi, jog „įkvėpimo pagautas menininkas, įkūnydamas savo stebėjimus jutiminėse formose, yra jungianti grandis arba tarpininkas tarp idėjų pasaulio ir daiktiškų reiškinių pasaulio“¹⁰. Šis V. Solovjovo teiginys primena V. Mykolaičio-Putino mintis apie tai, kad „menininkas kūrėjas, žiūrėdamas į pasaulį, kaip į savo kūrybos medžiagą <...> jungia tai su amžina Dievybės mintimi“¹¹, t. y. su amžinu idėjų pasauliu. Bet skirtingai nuo V. Solovjovo, laikiusio, kad šį uždavinį gali išspręsti tik naujas religinis menas¹², Putinas nesuveda meninės kūrybos į religinę, krikščioniškąją mistiką. Priešingai, polemizuodamas su A. Jakštu-Dambrausku, jis tvirtina, kad menas visų pirma yra „žmogiškoji kūryba“¹³, t. y. laiko, kad menas privalo būti laisvas nuo religinės dogmatikos, scholastinės moralės. Meno centre, anot Putino, stovi žmogus su visa savo jausmų ir išgyvenimų gama. Tuo ir pasireiškia pozityvi V. Mykolaičio-Putino pozicija, kurios laikydamasis, jis vėliau ims kurti realistinius vaizdus savo mene ir skelbs realistinės estetikos principus teorijoje.

Su dualistiniu mokymu apie du pasaulius susijusi ir poetinio simbolio teorija. Simbolis, Putino supratimu, vaidina tarpininko vaidmenį tarp realybės ir „anapus“, tarp poeto ir dievybės. Menininkas kuria naują realybę, kurioje „daugiau realybės, negu jos turi regimi šios žemės pavidalai“¹⁴. Simboliai supina abu pasauliu į vieną visumą. Kitaip, negu Sruoga, Putinas teigia, kad simboliai nėra protinės abstrakcijos vaisius, nes „visokios abstraktinės schemas ir protinės tendencijos gali sukurti vien sausą alegoriją, bet ne amžiną gyvybę plazdantį simbolį“¹⁵. Simboliai egzistuoja pačioje tikrovėje, bet jų negalima pažinti protu: menininkas pažįsta juos intuityviai, todėl jie būna ir nesuprantami. Taigi, V. Mykolaičio-Putino nuomone, simbolio pagrindą sudaro objektyvus empirinis ir dvasinis turinys, kūrėjo asmenybės paimtas iš tikrovės, organizuotas ir atkurtas. Iš kūrėjo reikalaujama tik pasikelti

⁹ Ten pat, p. 107.

¹⁰ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. VI, СПб, стр. 490.

¹¹ V. Mykolaitis-Putinas, Grožio ir meno kuriamosios dailės reikšmė.—„Logos“ 1921, kn. 1, sąs. 1—2, p. 59.

¹² В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. III, СПб, стр. 173.

¹³ V. Mykolaitis-Putinas, Meno aptarimas.—„Židinys“, 1926, Nr. 12, p. 281.

¹⁴ V. Mykolaitis-Putinas, Literatūros etiudai, p. 109.

¹⁵ V. Mykolaitis-Putinas, Raštai, t. 10, p. 339.

virš realybės. „Menininkas aukštybėj pasiektas grožio idėjas vaizdina jas tikrais šio gyvenimo vaizdais. Kitaip, šis vaizduojamas jo gyvenimas gauna aukštesnės prasmės, jo vaizduojamose šio gyvenimo realybėse spindi aukštesniųjų jo pasiektų realybių šviesa <...>. Tai yra simbolizmas didis ir platus, kaip pasaulis“¹⁶. Į simbolių kelias einas tik per gyvenimą, tvirtina Putinas. Iš šių pozicijų jis vertina simbolistinę M. Gustaičio kūrybą, liaudies misterijų, Vydūno, V. Krėvės misterijų simbolius, ypač iškelia M. Gustaičio poemą „Meilė“ dėl „prasmingų“ ir „įdomių“ simbolių. Iš tokių pat pozicijų jis vertina ir Dantės kūrybą, pabrėždamas, kad poeto genialumas yra tas, kad jis sukuria „amžinai prasmingus simbolius“, o ne protu pasiekiamas alegorijas“¹⁷.

V. Mykolaitis-Putinas įveda į savo simbolistinę koncepciją realistinio simbolizmo sąvoką, kurios esmę sudaro noras perteikti išgyvenamąjį sąmonės turinį tikroviškais vaizdais. Kūrybos pagrindas — gyvenimo reiškiniai, bet menininko įkvėpimas pakilo aukščiau jų. Tikrovę menininkas „matė idealinėj šviesoje ir du pasauliu supynę į vieną simbolinį kūrinių. Ir pati jau viršutinė šio kūrinio lytis puikiai tinka realistinio turinio simbolizmui“¹⁸. Kurdamas realistinio simbolizmo sąvoką, V. Mykolaitis-Putinas remiasi V. Ivanovo „realia realiora“ teorija. V. Ivanovo supratimu, skiriamieji grynojo simbolizmo meno požymiai — „harmoningas sąskambis to, ką mėnas vaizduoja kaip išorinę tikrovę (realia) ir kaip jis išvelgia išorinėje tikrovėje vidinę ir aukščiausią tikrovę (realiora)“¹⁹.

Remdamasis šiais V. Ivanovo teiginiais, Putinas tvirtina, jog simbolizmas atsiranda tada, kai realioms gyvenimo daiktams teikiama kita prasmė dėl vienokio ar kitokio vidinio jų sąryšio.

Pastebėjęs, kad simbolis stovi vidury tarp sąvokos ir gamtos reiškinio, Putinas, ribojamas savo idealistinės pasaulėžiūros, nesugebėjo tos minties giliau pagrįsti.

V. Mykolaičio-Putino simbolio supratimas artimas Kanto supratimui, kad simbolis yra menininko pateiktas jutiminis sąvokos vaizdas, vienas iš intuityvaus pažinimo būdų²⁰. Toks simbolio supratimas neturi nieko bendra su realistine simbolika, panaudojama Gilesniam gyvenimo tiesos atskleidimui.

Simbolio vartojimas neturi nieko paslaptinga ar mistiška. Asociatyvinis vaizdavimas — natūralus reiškinys pažinimo procese²¹. Simbolis neturėtų pakeisti sąvokos, tapti viena iš pažinimo formų, bet kaip mokslinio pažinimo priemonė jis pateisinamas (mokslinis simbolis, žinoma, skiriasi nuo meninio). Realistinis simbolis sieja reiškinius ir realias abstrakcijas.

¹⁶ V. Mykolaitis-Putinas, Grožio ir meno kuriamosios dailės reikšmė.—„Logos“, 1921, kn. 1, sąs. 1—2, p. 63.

¹⁷ V. Mykolaitis-Putinas, Literatūros etiudai, p. 288.

¹⁸ Ten pat, p. 280.

¹⁹ В. Иванов, Заветы символизма.—«Аполлон», 1910, № 8.

²⁰ И. Кант, Сочинения, т. 5, М., 1966, 259.

²¹ V. I. Leninas, Raštai, t. 38, p. 179—183.

Simbolistų mene simbolis nėra vaizdas, įkūnijantis kokią nors idėją, o savotiškas emocijų perteikimo būdas, siekiant suartinti įvairius pojūčius. Įvairūs pojūčiai, suvokimai, vaizdavimai suartinami, norint išreikšti tai, ko negalima pasakyti žodžiu. Toks yra ir V. Mykolaičio-Putino simbolizmas. Poeto nuomone, simbolizmas ir realizmas skiriasi ne iš esmės, ne pagal meninio apibendrinimo būdą, o tik pagal formą: „Formos atžvilgiu meno pasauly matome du polių: viename kūryba paliko regimas pasaulio lytis, antrame jas paneigia. Pirmąjį patogumo dėlei vadinkime realizmu, antrąjį — simbolizmu, jei norite, idealizmu“²².

²² V. Mykolaitis-Putinas, Meno aptarimas.—„Židinys“, 1926, Nr. 12, p. 280.